

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ПОЛІСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Факультет лісового господарства та екології

Кафедра екології

Кваліфікаційна робота
на правах рукопису

РЕВУЦЬКА ВАЛЕРІЯ ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 504.03:316.644

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

**ВПЛИВ ПРИРОДООХОРОННИХ ЗАХОДІВ НА ФОРМУВАННЯ
ЕКОЛОГІЧНОЇ СВІДОМОСТІ НАСЕЛЕННЯ: ДОСВІД ДОВБИШЬСЬКОЇ
СЕЛИЩНОЇ РАДИ**

101 «Екологія»

Подається на здобуття освітнього ступеня бакалавр

Кваліфікаційна робота містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело
_____ Валерія РЕВУЦЬКА

Керівник роботи:
Дмитро ВІСКУШЕНКО,
кандидат біол. наук, доцент

Житомир – 2025

Висновок кафедри екології

за результатами попереднього захисту:

Протокол засідання кафедри екології

№ __ від «__» _____ 2025 р.

Завідувач кафедри

екології

Юрій НИКИТЮК

«__» _____ 2025 р.

Результати захисту кваліфікаційної роботи

Здобувач вищої освіти **Валерія РЕВУЦЬКА** захистила кваліфікаційну роботу з оцінкою:

сума балів за 100-бальною шкалою _____

за шкалою ECTS _____

за національною шкалою _____

Секретар ЕК

(підпис)

АНОТАЦІЯ

Ревуцька В.О. Вплив природоохоронних заходів на формування екологічної свідомості населення: досвід Довбишської селищної ради. – Кваліфікаційна робота на правах рукопису.

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня бакалавра за спеціальністю 101 «Екологія». – Поліський національний університет, Житомир, 2025.

У дослідженні розглянуто роль природоохоронних заходів у формуванні екологічної культури жителів громади. Визначено вплив освітніх програм, просвітницьких ініціатив та практичної участі населення у природоохоронній діяльності на зростання рівня екологічної свідомості. Наведено приклади реалізованих екологічних проєктів у межах Довбишської селищної ради, окреслено чинники, що сприяють підвищенню зацікавленості громади у збереженні довкілля. Зроблено висновок, що поєднання державних і місцевих ініціатив є ефективним інструментом сталого екологічного розвитку регіону.

Ключові слова: екологічна свідомість, природоохоронні заходи, екологічна культура, громада, сталий розвиток.

ANNOTATION

Revutska V.O. The impact of environmental protection measures on the formation of public environmental awareness: the case of the Dovbysh community council. – Qualification paper manuscript copyrights.

Qualification work for obtaining a Bachelor's degree in the specialty 101 «Ecology». – Polissia National University, Zhytomyr, 2025.

This study examines the role of environmental protection measures in shaping the ecological culture of local residents. It identifies the influence of educational programs, public awareness campaigns, and community participation in conservation activities on the rise of ecological awareness. The paper presents examples of environmental projects implemented within the Dovbysh community

and highlights the factors that enhance local engagement in nature protection. It concludes that the synergy of national and local initiatives is an effective tool for sustainable environmental development.

Key words: ecological awareness, environmental protection measures, ecological culture, community, sustainable development.

ЗМІСТ

	Стор.
ВСТУП	6
1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ В ГРОМАДАХ	9
1.1. Поняття, структура та основні компоненти екологічної культури	9
1.2. Роль екологічної освіти та просвіти у формуванні екологічної свідомості населення	11
1.3. Кращі практики екологічних ініціатив у місцевих громадах: досвід України та світу	13
2. ЕКОЛОГІЧНИЙ СТАН ТА ІНІЦІАТИВИ В МЕЖАХ ДОВБИШСЬКОЇ СЕЛИЩНОЇ РАДИ	16
2.1. Природні та соціально-географічні характеристики території дослідження	16
2.2. Оцінка екологічної ситуації та проблем регіону	18
2.3. Характеристика реалізованих екологічних заходів у громаді	21
3. ВПЛИВ ЕКОЛОГІЧНОЇ АКТИВНОСТІ НА РОЗВИТОК ЕКОКУЛЬТУРИ: РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ	24
3.1. Форми екологічних заходів та рівень участі населення	24
3.2. Результати соціологічного опитування: зміни у сприйнятті та поведінці громадян	27
3.3. Проблеми, чинники впливу та перспективи удосконалення екологічної діяльності	39
ВИСНОВКИ	34
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	35

ВСТУП

У сучасному світі екологічна культура стала ключовим чинником, що впливає на якість життя, сталий розвиток суспільства та здатність долати екологічні виклики. Посилення антропогенного впливу, урбанізація, зростання споживання та відходів спричиняють деградацію довкілля й загрожують добробуту нинішніх і майбутніх поколінь [39]. Це зумовлює потребу у переосмисленні взаємин між людиною і природою, формуванні нових екологічних цінностей і зростанні свідомості в питаннях охорони природи.

Особливо важливим є розвиток екологічної культури на рівні громад, які, будучи найближчими до природного середовища, здатні впливати на нього через повсякденну поведінку, ініціативи та практики. Місцеве населення, самоврядування та освітні заклади мають спільно реалізовувати природоохоронні заходи, формуючи нову екологічну свідомість.

Актуальність дослідження полягає в пошуку ефективних підходів до реалізації екостратегій у громадах, залученні населення до управління довкіллям і створенні умов для екологічно відповідальної поведінки. Практика свідчить, що просвітницька та виховна діяльність у поєднанні з належною інфраструктурою сприяє підвищенню рівня екологічної культури.

Метою кваліфікаційної роботи є аналіз ролі природоохоронних заходів у розвитку екологічної культури громади та визначення механізмів активізації екологічної свідомості через громадські ініціативи, освітні програми і взаємодію з місцевою владою.

Для досягнення поставленої мети в роботі визначено такі **завдання**:

1. Проаналізувати сучасні підходи до розуміння поняття «екологічна культура» в контексті сталого розвитку.
2. Визначити вплив просвітницької діяльності, екологічного виховання та освітніх програм на формування екологічної свідомості.
3. Дослідити ефективність природоохоронних ініціатив у межах місцевих громад.

4. Оцінити роль взаємодії між громадянами, органами місцевого самоврядування та громадськими організаціями у забезпеченні екологічної сталості.

5. Розробити практичні рекомендації щодо підвищення рівня екологічної культури на локальному рівні.

Об'єктом дослідження виступає процес формування екологічної культури місцевої громади.

Предметом дослідження є природоохоронні заходи як інструмент екологічного виховання та підвищення екологічної свідомості населення.

Методи дослідження, використані у роботі, включають аналіз наукової літератури, контент-аналіз нормативно-правових документів, вивчення статистичних матеріалів, спостереження, а також порівняльний аналіз прикладів екологічних ініціатив у різних громадах. Застосування комплексного підходу дозволило забезпечити всебічне висвітлення проблеми та глибше розуміння впливу природоохоронних заходів на суспільну екологічну поведінку.

Перелік публікацій автора за темою дослідження.

Ревуцька В. Роль природоохоронних заходів у розвитку екологічної культури громади. Лісівнича освіта і наука: стан, проблеми та перспективи розвитку [електронне видання] : збірник наукових праць VII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. Академія Прикладних Наук в Ломжі, Республіка Польща; Малин : Малинський Фаховий Коледж, Україна. Видавництво: MANS в Ломжі, 2025. С.123-124.

Вискушенко Д., Ревуцька В., Богдзієвич І. Взаємозв'язок екологічної культури громади та ефективності природоохоронних заходів у лісових екосистемах. Лісівнича освіта і наука: стан, проблеми та перспективи розвитку [електронне видання] : збірник наукових праць VII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. Академія Прикладних Наук в Ломжі, Республіка Польща; Малин : Малинський Фаховий Коледж, Україна. Видавництво: MANS в Ломжі, 2025. С.116-118.

Практичне значення отриманих результатів полягає у можливості використання висновків і рекомендацій для вдосконалення місцевих екологічних політик, проєктування ефективних програм екологічного виховання та залучення населення до природоохоронної діяльності. Запропоновані механізми можуть бути корисними для представників громадських організацій, освітніх закладів, органів влади, що прагнуть підвищити рівень екологічної культури у своїй громаді.

Структура та обсяг роботи. Робота викладена на 39 сторінках комп'ютерного тексту, кількість таблиць – 3, кількість рисунків – 3. Список використаної літератури – 40 джерел.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ В ГРОМАДАХ

1.1. Поняття, структура та основні компоненти екологічної культури

У контексті зростаючої екологічної загрози та необхідності сталого розвитку, поняття «екологічна культура» набуває особливої актуальності як наукова категорія та як суспільна цінність [25]. Це явище інтегрує в собі різноманітні аспекти взаємодії людини з природою, охоплюючи як індивідуальний рівень екологічної свідомості, так і колективну поведінкову модель [2]. Загалом екологічну культуру можна визначити як сукупність знань, цінностей, норм, установок та практичної діяльності, що формують відповідальне ставлення до навколишнього середовища і сприяють його збереженню та відновленню [1].

Формування екологічної культури – це тривалий процес соціалізації особистості та впровадження екологічних принципів у всі сфери життєдіяльності. У цьому процесі важливу роль відіграють освітні інституції, громадські організації, засоби масової інформації, а також сімейне виховання і місцеві громади [3]. Особливість екологічної культури полягає в її комплексності: вона включає когнітивний (знання), ціннісний (ставлення) та поведінковий (діяльність) компоненти.

Когнітивний компонент охоплює сукупність екологічних знань і уявлень про структуру біосфери, закономірності функціонування екосистем, наслідки людської діяльності для довкілля та можливості їх мінімізації [6]. Цей елемент забезпечує раціональну основу для формування екологічної свідомості й прийняття зважених рішень щодо взаємодії з природою.

Ціннісний компонент пов'язаний з формуванням емоційно-мотиваційного ставлення до природи. Йдеться про екологічну

відповідальність, готовність діяти в інтересах збереження довкілля, а також про внутрішню потребу жити в гармонії з природним середовищем [28]. Цей компонент особливо важливий для перетворення екологічного знання на особисту й соціальну цінність.

Поведінковий компонент реалізується у щоденній діяльності людини: у способі споживання, ставленні до природних ресурсів, виборі транспорту, участі в екологічних ініціативах тощо. Саме на цьому рівні екологічна культура проявляється найбільш наочно та практично, впливаючи на якість навколишнього середовища безпосередньо.

До структури екологічної культури також варто включити інституційний та комунікативний аспекти. Інституційний компонент охоплює систему організацій, установ та нормативних актів, що сприяють формуванню екологічно орієнтованих норм поведінки. Комунікативний аспект включає в себе практики екологічної освіти, інформування, соціальної реклами й громадського діалогу щодо екологічних проблем.

З огляду на це, екологічна культура – не лише результат особистого виховання, але й наслідок дії цілого комплексу соціальних механізмів, її розвиток вимагає міждисциплінарного підходу та широкого залучення суспільства. В умовах сучасних викликів особливої ролі набуває діяльність місцевих громад, які можуть безпосередньо впливати на екологічну ситуацію через впровадження щоденних практик та колективних ініціатив.

Таким чином, екологічна культура виступає універсальним механізмом, що поєднує знання, цінності й практики задля досягнення гармонійної взаємодії між людиною та довкіллям. Її цілісне формування на всіх рівнях (від індивідуального до інституційного) є передумовою для сталого екологічного розвитку та збереження природної спадщини для майбутніх поколінь.

1.2. Роль екологічної освіти та просвіти у формуванні екологічної свідомості населення

Екологічна свідомість населення формується під впливом цілого комплексу чинників, серед яких провідне місце належить системі екологічної освіти та просвітницької діяльності. В умовах посилення антропогенного тиску на довкілля та загострення екологічних проблем стає очевидним, що саме освіта здатна стати каталізатором глибоких змін у ставленні людини до природи, її поведінці та ціннісних орієнтирах. Екологічна освіта, на відміну від фрагментарного інформування громадськості, передбачає цілеспрямоване, системне та науково обґрунтоване формування знань, умінь, навичок, а також мотивації для екологічно відповідальної діяльності [29].

Однією з ключових функцій екологічної освіти є забезпечення громадян знаннями про взаємозв'язки в природі, про наслідки людської діяльності для екосистем і можливості мінімізації негативного впливу [40]. Проте не менш важливою є її виховна роль – формування екологічної відповідальності, емпатії до живих організмів, розуміння цінності кожного елемента біосфери. Освітній процес має не лише інформувати, а й трансформувати свідомість, допомагаючи людині усвідомити себе як частину довкілля, а не протиставлення йому.

Особливого значення набуває екологічна освіта в дитячому та юнацькому віці, коли закладаються основи світогляду [21]. Природнича освіта в школах, тематичні гуртки, участь у шкільних екоініціативах: усе це створює передумови для формування екологічної чутливості та активної громадянської позиції [7, 27]. Водночас важливо забезпечити безперервність екологічної освіти, охопивши всі вікові категорії населення – від дошкільнят до людей літнього віку. Такий підхід відповідає концепції освіти впродовж життя, що є основою для формування екологічно грамотного суспільства.

Не менш важливою складовою формування екологічної свідомості є екологічна просвіта, яка охоплює неформальні канали впливу: засоби масової

інформації, соціальні мережі, громадські ініціативи, культурні події, екологічний туризм тощо [26]. Завдяки цьому формується широка суспільна підтримка екологічних ідей, створюється простір для комунікації між фахівцями, громадськістю та владою. Просвітницька діяльність часто має локальний характер, що особливо важливо для залучення мешканців громад до вирішення екологічних проблем у безпосередньому середовищі їх проживання.

Ефективність екологічної освіти та просвіти значною мірою залежить від їхньої інтегрованості в інші суспільні процеси: соціальні, культурні, економічні [11, 16]. Формування екологічної свідомості не може бути ізольованим завданням педагогів чи екологів. Це спільна справа всієї спільноти, що має здійснюватися через партнерство держави, освітніх установ, органів місцевого самоврядування, бізнесу та громадянського суспільства. Підвищення рівня екологічної культури населення через системну освіту та просвіту є умовою для зміни моделей споживання, формування екологічної поведінки, зростання участі громадян у природоохоронній діяльності.

Загалом, екологічна освіта та просвіта не лише забезпечують знання, а й активізують критичне мислення, здатність до усвідомленого вибору, мотивацію до участі у вирішенні екологічних проблем. Вони формують світогляд, у центрі якого – гармонійне співіснування людини і природи, повага до біорізноманіття, пріоритет довгострокових екологічних інтересів перед короткостроковими вигодами. Саме завдяки поєднанню формального навчання та неформальної просвітницької роботи можливо досягти справжньої трансформації свідомості населення, що є базою для екологічно безпечного майбутнього.

1.3. Кращі практики екологічних ініціатив у місцевих громадах: досвід України та світу

У сучасних умовах посилення глобальних екологічних викликів особливої актуальності набуває активна участь місцевих громад у впровадженні сталих природоохоронних практик [4]. Завдяки своїй безпосередній взаємодії з довкіллям і високому рівню мобілізації населення, громади здатні оперативно реагувати на локальні екологічні проблеми, пропонуючи інноваційні рішення, які не лише зменшують антропогенне навантаження, а й формують нові моделі сталого способу життя [24]. Досвід українських і зарубіжних громад переконливо свідчить: локальні ініціативи можуть мати значний позитивний вплив на екосистеми, екологічну свідомість населення та якість життя [15].

Природоохоронні заходи відіграють ключову роль у розвитку екологічної культури громади (рис. 1.3.1). Їхня ефективність значно зростає при активному залученні населення, підвищенні рівня екологічної освіти та інтеграції екологічних аспектів у політику місцевого розвитку.

В Україні одним із прикладів успішного управління біовідходами стала реалізація проекту «Кращі практики управління біовідходами в малих громадах України», ініційованого ГО «Екологічні новини» за участі Zero Waste Alliance Ukraine. Громади, залучені до проекту, запровадили системи локального компостування та механізми роздільного збору органічних залишків, що дозволило зменшити навантаження на сміттєзвалища, скоротити викиди метану та покращити якість ґрунтів за рахунок використання компосту як органічного добрива [38].

Ще одним прикладом сталого підходу до екологічного управління є ініціативи Національної енергетичної компанії «Укренерго». Підприємство активно впроваджує проекти, спрямовані на збереження біорізноманіття: зокрема, встановлення понад 300 кажанятників у рамках природоохоронних заходів у межах діяльності енергетичної інфраструктури. Це дозволяє не

лише компенсувати екологічний слід, але й сприяє відновленню природних ареалів для видів, занесених до Червоної книги України [34].

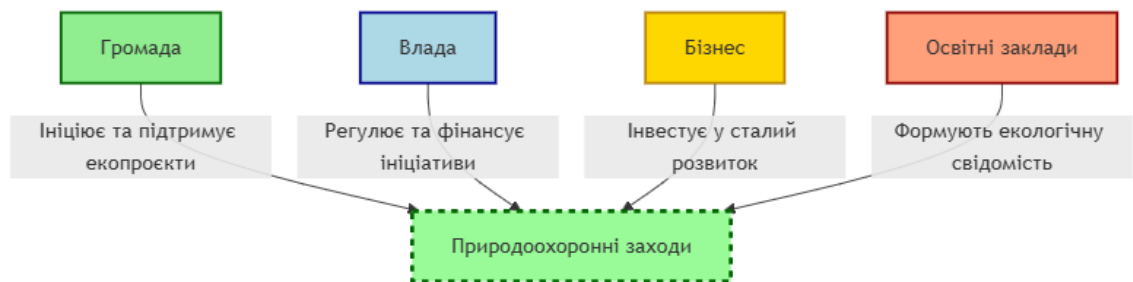

Рис. 1.3.1. Ключові учасники природоохоронних заходів.

З метою консолідації зусиль громад у сфері екологічної безпеки та обміну успішними практиками Всеукраїнська асоціація об'єднаних територіальних громад започаткувала діяльність платформи «Безпека: Екологія». Вона слугує своєрідним містком між громадами, експертами, громадськими організаціями та міжнародними партнерами, сприяючи поширенню кращих рішень у сфері поводження з відходами, енергоефективності, озеленення та збереження біорізноманіття [32].

Зарубіжна практика демонструє не менш вражаючі приклади. В Індії еколог Субрат Прадхан через діяльність організації «Sathi Paribaar» реалізував унікальний проєкт з відновлення деградованих земель. Посадка бамбуку, створення штучних боліт та водозбірних систем дозволили трансформувати малопродуктивні території в багаті екосистеми. Це сприяло покращенню добробуту місцевих громад, зменшенню конфліктів між людьми та дикими тваринами і водночас відновленню біорізноманіття [36].

Інше індійське місто, Грейтер-Нойда, відоме масштабною громадською ініціативою щодо скорочення використання одноразового пластику. У межах проєкту жителі залучаються до сортування сміття, використовують багаторазові матеріали, впроваджують локальні системи компостування. Успішність цієї моделі зумовлена широким залученням населення, інформаційною кампанією та підтримкою з боку муніципалітету [37].

Серед західних практик заслуговує на увагу досвід Нового Орлеана (США), де активно впроваджуються програми підтримки міського фермерства, збору дощової води, впровадження енергоефективних технологій у житлових кварталах. Усі ці заходи реалізуються в тісній співпраці місцевої влади, громадських організацій та жителів, що дозволяє досягати високих екологічних і соціальних результатів одночасно [35].

Показовим також є загальновідомий досвід ековілліджа Фіндгорн у Шотландії, який вважається однією з найбільш сталих екоспільнот у Європі. В поселенні застосовуються технології повторного використання води, відновлюваних джерел енергії, органічного землеробства, а також діє система екологічної освіти мешканців. Ця модель засвідчує можливість досягнення високої якості життя при мінімальному екологічному впливі.

Отже, аналіз наведених прикладів демонструє, що саме на рівні громад формується практична екологічна свідомість, здійснюється реальне втілення принципів сталого розвитку та ефективно використання місцевих ресурсів [22]. Успішні екологічні ініціативи сприяють не лише збереженню довкілля, але й соціальній згуртованості, підвищенню рівня життя та формуванню нової культури взаємодії людини з природою. Вони мають стати орієнтиром для розробки локальних екополітик в інших регіонах як України, так і за її межами.

РОЗДІЛ 2

ЕКОЛОГІЧНИЙ СТАН ТА ІНІЦІАТИВИ В МЕЖАХ ДОВБИШСЬКОЇ СЕЛИЩНОЇ РАДИ

2.1. Природні та соціально-географічні характеристики території дослідження

Довбиська селищна рада розташована в північній частині Житомирської області, у межах Звягельського району. Адміністративним центром є селище Довбиш. До складу ради входять шість населених пунктів: Довбиш, Кам'яний Брід, Мар'янівка, а також інші села, які формують єдину територіальну громаду. Загальна площа території становить 7094,3 га, а чисельність населення – 4571 особа [33].

Природні умови громади зумовлені переважно рівнинним рельєфом із незначними висотними коливаннями. Геологічна будова представлена осадовими породами: пісками, суглинками та глинами, що формують ґрунтовий покрив і впливають на гідрологічні умови. Клімат території – помірно континентальний, із м'якою зимою та теплим літом. Середньорічна температура повітря становить близько $+5^{\circ}\text{C}$. У січні середня температура сягає -5°C , а в липні – $+19^{\circ}\text{C}$. Річна кількість опадів становить 600-650 мм, причому основна їх частина припадає на теплий період року. Такі кліматичні характеристики створюють сприятливі умови для вирощування сільськогосподарських культур, але водночас підвищують вразливість території до кліматичних аномалій, таких як зливи чи посухи.

Водні ресурси території представлені малими річками та струмками, що належать до басейну Прип'яті. Водойми виконують важливу екосистемну функцію та використовуються для господарських потреб, зокрема для зрошення, напування худоби та технічного водопостачання. Водночас упродовж останніх років фіксується зниження рівня води в річках, що обумовлено кліматичними змінами та антропогенним впливом – зокрема, несанкціонованим водозабором та недостатньо ефективним очищенням

стічних вод.

Ґрунти громади представлені переважно дерново-підзолистими та сірими лісовими, які мають середню родючість. У північних і північно-західних частинах наявні ділянки із торфовищами. Сільськогосподарське використання території зосереджене на вирощуванні зернових, картоплі, технічних культур та кормових трав. Рослинний покрив має мозаїчний характер: значну площу займають лісові масиви (сосна, дуб, береза), луки, чагарники, а також орні землі. Ліси відіграють важливу роль у формуванні мікроклімату, захисті ґрунтів від ерозії та збереженні біорізноманіття.

Соціально-економічний профіль громади характеризується домінуванням аграрного сектору. Основною галуззю економіки є сільське господарство, зокрема рослинництво та тваринництво. На території функціонують переробні підприємства, пов'язані з виробництвом продуктів харчування та первинною обробкою сировини. Розвивається малий бізнес: зокрема в сфері торгівлі та побутових послуг. Інфраструктура громади включає заклади освіти (ліцеї, дитячі садки), охорони здоров'я (амбулаторії, фельдшерсько-акушерські пункти), культури (будинки культури, бібліотеки), а також об'єкти фізичної культури. Транспортне сполучення забезпечується місцевими дорогами, які з'єднують населені пункти громади з районним центром та обласною інфраструктурою.

У демографічному плані громада має стабільну, проте старіючу структуру населення. Значну частину жителів становлять особи пенсійного віку. Водночас спостерігається міграційний відтік молоді до великих міст та за кордон, що негативно позначається на трудовому потенціалі регіону. Підвищення соціальної активності молоді, створення умов для працевлаштування та розвитку підприємництва є одним із викликів, який стоїть перед органами місцевого самоврядування.

Територія громади стикається з низкою екологічних викликів, серед яких: забруднення водних об'єктів стічними водами, деградація ґрунтів внаслідок інтенсивного землекористування, зменшення площ природних

екосистем, а також проблема поводження з побутовими відходами. Наявність стихійних сміттєзвалищ, відсутність системи роздільного збору та сортування сміття ускладнює ситуацію. Водночас громада має потенціал для впровадження екологічно орієнтованих ініціатив, зокрема програм екопросвіти, заходів з озеленення, проєктів щодо енергоефективності та відновлення природних біотопів.

Узагальнюючи, територія Довбиської селищної ради поєднує в собі сприятливі природні передумови для розвитку господарства із соціально-географічними особливостями, що вимагають комплексного підходу до збереження довкілля, активізації екологічної політики на місцевому рівні та залучення громади до сталого розвитку. Такий контекст є важливою передумовою для розуміння специфіки екологічного стану та формування ефективних управлінських рішень у сфері охорони природи на локальному рівні.

2.2. Оцінка екологічної ситуації та проблем регіону

Оцінка сучасного екологічного стану території Довбиської селищної ради потребує комплексного підходу з урахуванням різноманітних чинників, які формують навколишнє середовище: від стану повітря, ґрунтів і вод до якості поводження з відходами та рівня екологічної свідомості населення [31]. У контексті загальноукраїнських тенденцій сільських і селищних громад [5], Довбиська територія характеризується низкою типових проблем, які посилюються специфікою соціально-економічного та природного середовища регіону.

Однією з ключових екологічних проблем є забруднення ґрунтів унаслідок інтенсивного агровикористання [10]. Високий рівень розораності території, застосування мінеральних добрив, пестицидів і гербіцидів без належного моніторингу призводить до погіршення фізико-хімічних властивостей ґрунту, зменшення гумусного шару, кислотності, а в окремих випадках — до вторинного засолення. Зменшення частки природних

ландшафтів (луків, лісів, боліт) призводить до порушення структури екосистем і зниження рівня біорізноманіття.

Рис. 2.2.1. Стихійне сміттєзвалище на околицях селища Довбиш (власне фото)

Негативний вплив на довкілля має також незадовільний стан поводження з твердими побутовими відходами (ТПВ) [12]. На території громади відсутня повноцінна система централізованого збору, сортування та переробки сміття. Переважна частина відходів утилізується шляхом захоронення у несанкціонованих місцях, що створює локальні осередки забруднення (рис. 2.2.1). Поширеною практикою залишається самовільне

спалювання сміття, зокрема пластика, що спричиняє викиди канцерогенних сполук у повітря. Особливу небезпеку становлять стихійні сміттєзвалища, розташовані поблизу водних об'єктів або сільськогосподарських угідь, що загрожує хімічним забрудненням поверхневих і ґрунтових вод.

Водночас гідрологічний стан водойм громади також викликає занепокоєння. Через недостатній контроль за використанням водних ресурсів, забруднення стічними водами, надмірне заростання евтрофних водойм (наслідок надлишку фосфатів і нітратів), відбувається деградація водних біотопів. Згідно з польовими спостереженнями місцевих активістів та екологів, рівень прозорості води в дрібних річках знижується, а біологічна різноманітність гідробіонтів скорочується, що є маркером погіршення екологічного стану. Окремі випадки фіксованого замору риби підтверджують негативний тренд.

Ще однією значною проблемою є незбалансоване використання лісових ресурсів. Незаконні рубки, хоча й не набули масового характеру, все ж мають місце на території громади, особливо в умовах недостатнього контролю. Вирубубання деревини для опалення та комерційного продажу, а також втручання в природні лісові екосистеми без відновлювальних заходів (відсутність рекультивації чи насадження молодняка) призводять до порушення функцій зелених насаджень: регуляції мікроклімату, фільтрації повітря, акумуляції вологи та утримання біорізноманіття.

Стан атмосферного повітря не є критичним, однак певні локальні джерела забруднення фіксуються: переважно це вихлопи від застарілих автомобілів, спалювання рослинних залишків та сміття, а також дим від твердопаливних котлів. У холодний період року кількість дрібнодисперсного пилу в повітрі може перевищувати санітарні норми, особливо в зонах щільної житлової забудови або поблизу об'єктів комунального теплопостачання. Відсутність стаціонарного моніторингу якості повітря на місцевому рівні ускладнює об'єктивну оцінку та прийняття рішень щодо зменшення викидів.

Соціологічні опитування та неформальні спостереження засвідчують

низький рівень екологічної культури частини місцевого населення, що є як причиною, так і наслідком вищезазначених проблем. Відсутність регулярної просвітницької роботи, недостатня залученість жителів до природоохоронної діяльності, слабе формування практик сталого споживання – усе це стримує розвиток екологічно відповідального способу життя у громаді.

Узагальнюючи, екологічна ситуація на території Довбиської селищної ради має ряд серйозних викликів, які потребують системного вирішення. Основними серед них є: деградація ґрунтів, забруднення водних об'єктів, неефективне поводження з ТПВ, локальні викиди забруднюючих речовин у повітря та зниження екосистемних функцій лісів. Вирішення цих проблем можливе лише за умови інтеграції екологічної політики у всі сфери управління громадою, розбудови системи екологічної освіти, розвитку інфраструктури з переробки відходів і впровадження технологій сталого землекористування.

Оцінка екологічного стану території є основою для формування ефективної стратегії охорони довкілля на локальному рівні, а також вихідною точкою для залучення громади до природоохоронних ініціатив, грантових проєктів та співпраці з екологічними організаціями.

2.3. Характеристика реалізованих екологічних заходів у громаді

У відповідь на зростаючі екологічні виклики, у межах Довбиської селищної ради протягом останніх років було реалізовано низку заходів, спрямованих на покращення стану довкілля, формування екологічної культури та розвиток сталих підходів до природокористування [33]. Попри обмеженість фінансових і технічних ресурсів, громада поступово вибудовує власну модель екологічної безпеки, орієнтуючись на локальні ініціативи, партнерство з волонтерськими організаціями та активізацію громадянського суспільства.

Однією з найбільш масштабних екологічних ініціатив стала участь Довбиської громади у Всесвітньому дні прибирання, який відбувся 17

вересня 2022 року. Захід організовано за сприяння міжнародної платформи «Let's do it, World!» і підтримується багатьма країнами, включно з Україною. Участь у цій акції мала як практичне, так і виховне значення. У різних населених пунктах громади було організовано прибирання узбіч доріг, громадських місць, парків, берегів водойм. До роботи активно долучалися працівники закладів освіти, місцеві депутати, старости сіл, а також учні старших класів і представники молодіжних ініціатив. Завдяки скоординованим зусиллям було очищено десятки локацій, зібрано і вивезено значні обсяги побутових відходів, що позитивно вплинуло не лише на естетичний вигляд громади, а й на санітарний стан природного середовища [33].

Іншим важливим кроком у напрямку екологічного управління стало впровадження механізмів стратегічної екологічної оцінки (СЕО) у процесах просторового планування. У серпні 2019 року було оприлюднено заяву про визначення обсягу стратегічної екологічної оцінки проєкту детального плану території села Любарська Гута. Цей документ передбачав вивчення впливу запланованої діяльності на стан довкілля, а також визначення заходів щодо зменшення або запобігання негативним наслідкам. Такий підхід свідчить про прагнення громади до екологічно відповідального планування територіального розвитку, враховуючи природоохоронні норми і загрози, пов'язані з техногенними факторами та деградацією земель [33].

На нормативному рівні основою для впровадження екологічної політики є Правила благоустрою території населених пунктів Довбиської селищної ради, затверджені рішенням селищної ради. Документ визначає конкретні вимоги до підтримання чистоти, організації санітарного очищення, утримання зелених зон, використання природних ресурсів та поводження з відходами. У документі акцентується на відповідальності суб'єктів господарювання, установ і громадян за дотримання санітарно-екологічного порядку, що забезпечує правову основу для впровадження адміністративних механізмів контролю та запобігання порушенням. Важливо, що ці правила

підкріплені практичними заходами, які реалізуються на місцях старостами сіл, працівниками комунальних служб, а також волонтерами і представниками громадських організацій [33].

Значну увагу громада приділяє екологічному вихованню молоді, яке здійснюється у закладах загальної середньої освіти. Зокрема, Довбиський ліцей є постійним учасником тематичних акцій, конкурсів, заходів до Дня довкілля, Дня Землі та інших екологічних подій. Учні беруть участь у прибиранні пришкольних територій, висаджуванні дерев, створенні інформаційних плакатів, мініпроектів із сортування відходів тощо. Такі заходи сприяють формуванню екологічно свідомого способу мислення у молодого покоління, створюють підґрунтя для майбутніх дій з охорони довкілля, а також мотивують батьків і громаду в цілому підтримувати ініціативи учнівства [33].

Громада також активно бере участь у різноманітних соціально-екологічних ініціативах на рівні області та держави. Наприклад, мешканці подавали заявки до Всеукраїнського громадського бюджету та інших конкурсів із метою отримання фінансування для реалізації проєктів із покращення стану навколишнього середовища. Такі ініціативи дозволяють не лише залучати додаткові ресурси, а й обмінюватися досвідом із представниками інших територіальних громад, розширюючи спектр можливостей у сфері екологічного менеджменту.

Таким чином, реалізовані екологічні заходи в межах Довбиської громади охоплюють різні напрями: від участі в міжнародних акціях і впровадження нормативної бази до освітніх ініціатив та стратегічного планування. Системний підхід до питань екології свідчить про формування нової моделі локального екологічного управління, заснованої на поєднанні адміністративних, виховних і практичних інструментів. Подальша реалізація проєктів у цій сфері може не лише поліпшити якість довкілля, а й стати основою для розширення сталих ініціатив за підтримки держави та міжнародних партнерів.

РОЗДІЛ 3

ВПЛИВ ЕКОЛОГІЧНОЇ АКТИВНОСТІ НА РОЗВИТОК ЕКОКУЛЬТУРИ: РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

3.1. Форми екологічних заходів та рівень участі населення

Формування екологічної свідомості та активної позиції мешканців територіальних громад є важливою передумовою для сталого розвитку місцевого середовища [14]. У межах Довбиської селищної громади, як показують результати дослідження, екологічна активність проявляється в різних формах, що відображають рівень зацікавленості жителів у вирішенні екологічних проблем та участі в колективних ініціативах [25]. Цей підрозділ розкриває різноманітність форм екологічної діяльності в громаді, їхню результативність, а також оцінює ступінь долучення населення до природоохоронних заходів.

Аналіз зібраної інформації свідчить про те, що найпоширенішою формою екологічної участі є добровільна участь у громадських прибираннях, які організовуються переважно в рамках загальнодержавних або міжнародних ініціатив. У громаді активно проводяться толоки, приурочені до Дня довкілля, Дня Землі, Всесвітнього дня чистоти, а також сезонні акції з прибирання узбіч, паркових зон, кладовищ, територій поблизу річок і ставків. Ці заходи, зазвичай, ініціюються місцевою владою або працівниками старостатів, але реалізуються за безпосередньої участі мешканців сіл та селищ. Рівень залучення громадян варіюється залежно від населеного пункту, проте загалом зафіксовано позитивну динаміку: у порівнянні з попередніми роками, кількість учасників таких ініціатив зростає, що свідчить про підвищення рівня екологічної свідомості.

Другим важливим напрямом стало висаджування дерев і благоустрій зелених зон. У межах громади періодично організовуються акції з озеленення шкільних дворів, вулиць, дитячих майданчиків. Значну роль у цьому процесі

відіграють заклади освіти, де подібна активність є частиною виховного процесу. Учні та педагоги беруть участь у висадженні саджанців дерев, створенні клумб, упорядкуванні зелених територій. Такі ініціативи не лише покращують мікроклімат конкретних ділянок, але й формують у молоді практичні навички екологічного догляду за довкіллям.

Ще однією поширеною формою є збір і сортування побутових відходів [18]. Хоча інфраструктура для роздільного збору сміття поки що розвинена недостатньо, у кількох населених пунктах громади вже реалізовано ініціативи щодо впровадження сортування на рівні закладів освіти та окремих господарств. Зокрема, у Довбиському ліцеї проводяться просвітницькі заходи, під час яких учнів навчають правилам сортування пластику, паперу та скла. У рамках шкільних мініпроектів встановлюються контейнери для роздільного збору, проводяться конкурси на виготовлення плакатів і відеороликів на тему екології. Подібні ініціативи активно підтримуються батьками, що також сприяє поширенню знань серед дорослого населення.

Особливої уваги заслуговує волонтерський рух у громаді, який має неформалізований, але сталий характер. Деякі мешканці виступають локальними ініціаторами екологічних дій: вони організовують прибирання окремих ділянок, поширюють інформацію в соціальних мережах, запрошують до участі сусідів. У таких випадках рівень мотивації базується не стільки на офіційних закликах влади, скільки на внутрішній відповідальності та особистому ставленні до природного середовища. Важливим чинником підтримки цієї активності є взаємна підтримка мешканців і позитивне соціальне визнання ініціатив.

Форми участі також включають участь у громадських слуханнях, обговореннях і консультаціях щодо екологічно значущих рішень. Наприклад, при розробці планів щодо благоустрою сільських територій або впровадженні нових земельних рішень, які можуть впливати на навколишнє середовище, частина мешканців бере участь у відкритих обговореннях. У

таких заходах переважно залучені більш активні та поінформовані громадяни, зокрема представники громадських організацій або місцеві активісти. Проте загальний рівень участі у формальних консультаціях залишається нижчим порівняно з масовими прибираннями, що свідчить про необхідність додаткової інформаційної підтримки таких процесів.

Результати дослідження дозволяють зробити висновок, що рівень участі населення у екологічних заходах у межах Довбиської громади є стабільним і поступово зростає. Найбільш активними є категорії громадян середнього віку, освітяни, учнівська молодь та старости сіл. Водночас спостерігається потреба в ширшому залученні інших верств населення, зокрема осіб старшого віку та домогосподарств, які наразі демонструють обмежену активність.

Слід зазначити, що на зростання екологічної активності суттєво впливають три основні чинники: наявність лідерів-ініціаторів на місцях, підтримка з боку органів місцевого самоврядування, а також ефективне інформування населення. У тих селах, де активісти систематично організовують заходи і комунікують через місцеві інтернет-ресурси, зафіксовано вищий рівень участі. Це вказує на важливість розвитку місцевих каналів комунікації, що мають потенціал для мобілізації громади.

Отже, екологічна активність у Довбиській громаді має багатоаспектний характер і представлена різноманітними формами – від масових акцій до освітніх та індивідуальних ініціатив. При цьому рівень залучення населення є достатнім для невеликої сільської громади, хоча потребує подальшого розширення. Перспективи підвищення екологічної участі пов'язані насамперед із посиленням ролі освітніх інституцій, поширенням інформації про можливості долучення до природоохоронних дій, а також створенням нових інструментів участі: наприклад, екологічних конкурсів, грантів для мікропроектів, клубів екологічної ініціативи.

3.2. Результати соціологічного опитування: зміни у сприйнятті та поведінці громадян

Для вивчення впливу екологічної активності на формування елементів екокультури в межах Довбиської селищної громади було проведено соціологічне опитування серед місцевого населення. Метою опитування було з'ясування динаміки змін у ставленні мешканців до проблем довкілля, їхніх звичок, готовності долучатися до екологічних ініціатив та усвідомлення особистої відповідальності за стан навколишнього середовища.

Таблиця 3.2.1

Рівень обізнаності щодо екологічних проблем

Рівень обізнаності	Кількість респондентів	Відсоток (%)
Високий	32	38.6
Достатній	36	43.4
Низький	10	12.0
Важко відповісти	5	6.0

У дослідженні взяли участь 83 респондентів віком від 16 до 70 років із різних населених пунктів громади. Вибірка була сформована з урахуванням вікової, гендерної, професійної та освітньої структури населення. Опитування проводилося у форматі анкетування, а також шляхом інтерв'ю з активістами та представниками органів місцевого самоврядування.

Першим блоком запитань було визначено рівень обізнаності громадян щодо екологічних проблем, актуальних для регіону (табл. 3.2.1). Більшість респондентів (82%) продемонстрували достатній або високий рівень поінформованості, називаючи серед основних проблем: засмічення територій побутовими відходами, забруднення місцевих водойм, знищення зелених насаджень і стихійні вирубки. Понад 60% опитаних зазначили, що протягом останніх двох років помітили загострення проблем, пов'язаних з

накопиченням сміття, зниженням якості води та погіршенням санітарного стану громадських просторів.

У відповідях на запитання про особисту екологічну поведінку виявлено позитивну динаміку: 71% респондентів зазначили, що почали дотримуватися хоча б одного виду екологічно дружньої поведінки: наприклад, не викидають сміття у лісах і водоймах, беруть участь у толоках, економлять воду та електроенергію, утримуються від спалювання рослинних залишків. Для порівняння, за словами самих жителів, ще 3–5 років тому така практика була поширена лише серед окремих домогосподарств. Водночас лише 18% респондентів регулярно сортують побутові відходи, що свідчить про потребу в розвитку інфраструктури для роздільного збору сміття та інформаційної підтримки.

Таблиця 3.2.2

Участь у просвітницьких заходах за категоріями населення

Категорія населення	Відсоток залучення (%)
Молодь (16–25 років)	72
Педагоги	66
Інші дорослі	41

Цікавим виявився блок питань, пов'язаний із впливом освітніх і громадських ініціатив на екологічну свідомість. 54% опитаних відповіли, що брали участь або принаймні були свідками проведення просвітницьких заходів у громаді: шкільних уроків, презентацій, екологічних виставок, конкурсів малюнків, виступів активістів. Понад половина (53%) респондентів вважає, що подібна діяльність вплинула на їхнє особисте ставлення до довкілля. Найвищий рівень залучення до просвітницьких заходів спостерігався серед молоді (вікова група 16–25 років) та педагогічних працівників (табл. 3.2.2).

Також аналізувалися зміни у сприйнятті ролі громади у збереженні довкілля. 67% респондентів погодилися з тим, що саме на місцевому рівні мають вирішуватися ключові питання охорони навколишнього середовища. При цьому 58% вважають, що особиста участь кожного мешканця є важливою або навіть визначальною для досягнення помітних результатів. Це вказує на зростання рівня громадянської відповідальності, що є одним із ключових маркерів розвитку екокультури.

Таблиця 3.2.3

Основні перешкоди для участі в природоохоронній діяльності

Причина	Відсоток (%)
Брак часу	45
Відсутність інформації	31
Недостатня підтримка з боку влади	19
Зневіра в результатах	15

Окремо варто звернути увагу на питання про перешкоди, які заважають більш активній участі населення у природоохоронних заходах (табл. 3.2.3). Найпоширенішими причинами було названо: брак часу (45%), відсутність інформації про можливість участі (31%), недостатня підтримка з боку місцевої влади (19%), а також зневіра в результатах подібних зусиль (15%). Ці результати демонструють необхідність посилення комунікаційної політики та створення більш зручних форматів участі для різних категорій мешканців.

На завершення анкети було запропоновано відповісти на відкриті запитання щодо власного бачення шляхів покращення екологічного стану громади. Серед відповідей переважали пропозиції щодо:

- впровадження системи сортування та вивезення роздільного сміття;
- регулярної організації акцій з прибирання територій;

- проведення уроків екології в школах та відкритих лекцій для дорослого населення;
- збільшення кількості зелених насаджень і охорони лісових масивів;
- запровадження штрафів за забруднення довкілля.

Отримані дані соціологічного дослідження свідчать про поступове, але впевнене формування екологічної свідомості в межах громади. Громадяни все активніше демонструють зацікавленість у збереженні довкілля, зростає рівень самоорганізації та відповідальності за стан навколишнього середовища. Разом з тим результати вказують і на існуючі бар'єри, подолання яких є необхідним для подальшого розвитку екокультури.

Таким чином, соціологічне опитування підтверджує, що екологічна активність має реальний вплив на зміну ставлення мешканців громади до питань довкілля [20]. Вона сприяє не лише зовнішнім змінам у поведінці, а й внутрішній трансформації: від байдужості до усвідомленої участі у збереженні природи. Цей процес, хоч і потребує подальшого стимулювання, уже сьогодні формує основу для сталого розвитку громади через екологічну відповідальність її жителів.

3.3. Проблеми, чинники впливу та перспективи удосконалення екологічної діяльності

Аналіз зібраних у межах дослідження матеріалів свідчить про поступовий розвиток екологічної активності на території Довбиської селищної ради. Разом із тим виявлено низку системних проблем, що ускладнюють подальший поступ цієї сфери (рис. 3.3.1). Вони стосуються як організаційного та ресурсного забезпечення, так і поведінкових аспектів екологічної культури місцевих мешканців.

Однією з ключових проблем залишається обмежене фінансування екологічних заходів [8]. Незважаючи на декларовану важливість екологічних ініціатив, екологічна складова в місцевому бюджеті представлена

фрагментарно. Досі не створено спеціального екологічного фонду, що унеможливило оперативне реагування на виклики, пов'язані з забрудненням довкілля чи потребою в озелененні. Залучення грантових коштів та участь у державних чи міжнародних програмах екологічного спрямування поки що реалізуються епізодично.

Рис. 3.3.1. SWOT-аналіз екологічної діяльності в Довбиській громаді.

Другим важливим фактором є обмежена кадрова підтримка. Відсутність спеціалістів-екологів у структурі селищної ради чи комунальних підприємств позначається на якості планування, моніторингу та звітності щодо екологічної політики громади [9]. Часто відповідальність за проведення акцій, прибирання територій, інформування громадськості покладається на

педагогів, бібліотекарів чи ентузіастів без відповідної підготовки, що знижує ефективність заходів.

Важливим чинником, що впливає на рівень екологічної активності, є психологічні та соціокультурні бар'єри. Частина населення і досі не усвідомлює важливості роздільного збору сміття, енергозбереження чи відновлення зелених насаджень. Під час опитування виявлено, що для деяких респондентів участь у суботниках або сортування відходів не розглядається як особистий обов'язок, а лише як тимчасова ініціатива «для показу». Причиною цього є слабка інтеграція екологічної тематики у повсякденний інформаційний простір громади та брак сталих практик екопросвіти.

До зовнішніх чинників, що ускладнюють екологічну діяльність, можна віднести загальні виклики регіону: зокрема, відносна близькість до промислових територій, транзитного шляху та стихійні сміттєзвалища, що формуються на межі з іншими населеними пунктами. Відсутність системи контролю та санкцій сприяє поширенню таких явищ. Попри зусилля активістів і адміністрації, ліквідація нелегальних звалищ відбувається повільно через правові та технічні обмеження.

Водночас результати дослідження дозволяють окреслити реалістичні перспективи удосконалення екологічної діяльності в межах громади. Одним із першочергових напрямів є створення екологічної програми громади з конкретними етапами, виконавцями та механізмами фінансування [17, 19]. Її розробка могла б базуватися на участі представників місцевого самоврядування, освітніх закладів, громадських об'єднань та жителів, із подальшим затвердженням на сесії селищної ради.

Ще одним потенційним ресурсом розвитку є поглиблення партнерств із екологічно орієнтованими організаціями та ініціативами, які діють у межах області та України. Наприклад, участь у проектах зі створення екостежок, що популяризують природну спадщину, дозволить залучити як фінансування, так і нові знання та досвід [30].

Також перспективним є поглиблення екологічної освіти в закладах освіти та через позашкільні ініціативи. Створення екоклубів, організація тематичних таборів, інтерактивних занять для учнів, батьків та громади в цілому може сприяти зміцненню екологічної свідомості з раннього віку. Для цього варто залучати молодіжні ради, бібліотеки, культурні центри як майданчики для екопросвітницької діяльності.

Ще одним важливим напрямом є використання цифрових інструментів комунікації. Запровадження екологічних рубрик на офіційному сайті громади, ведення окремих сторінок у соціальних мережах, чат-ботів для повідомлень про екопроблеми (наприклад, незаконні викиди сміття) – усе це може покращити зворотний зв'язок і стимулювати участь мешканців у вирішенні локальних екологічних питань.

Таким чином, попри наявні проблеми, екологічна діяльність у межах Довбиської селищної ради має низку реалістичних шляхів для подальшого розвитку. Спрямованість на сталість, співпраця між владою, громадою та освітянами, а також впровадження сучасних інструментів можуть суттєво посилити вплив екологічної активності на формування високого рівня екокультури в регіоні.

ВИСНОВКИ

- - ✓ Екологічна активність громадян безпосередньо впливає на формування елементів еко культури, зокрема через участь у прибираннях, сортуванні сміття та інформаційних кампаніях.
 - ✓ Форми екологічних заходів у громаді є різноманітними: від стихійних ініціатив до системно організованих подій. Однак їх ефективність значною мірою залежить від підтримки з боку влади.
 - ✓ Результати соціологічного опитування свідчать про зростання екологічної свідомості населення, що виявляється в зміні ставлення до проблем довкілля та бажанні брати участь у природоохоронній діяльності.
 - ✓ Основними зовнішніми перешкодами для сталого розвитку екологічної культури є близькість до промислових зон, транзитних автошляхів, а також наявність несанкціонованих сміттєзвалищ.
 - ✓ Відсутність ефективного контролю, механізмів притягнення до відповідальності та чітких правових інструментів гальмує боротьбу з екологічними правопорушеннями на місцевому рівні.
 - ✓ Незважаючи на активність екологічних ініціатив, спостерігається потреба в поглибленій міжсекторальній співпраці, залученні молоді та створенні стабільних механізмів фінансування природоохоронних програм.
 - ✓ Удосконалення екологічної діяльності в громадах можливе лише за умови поєднання просвітницької роботи, адміністративної підтримки, нормативно-правового супроводу та особистої відповідальності громадян.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Алексеев О. О., Мушинська В. І. Міжнародна екологічна політика. Методичні вказівки до виконання практичних робіт студентами денної та заочної форм навчання агрономічного факультету за напрямом підготовки 6.040106 «Екологія, охорона навколишнього середовища та збалансоване природокористування» Вінниця : ВНАУ, 2017. 52 с.
2. Астон К., Паркер С. Природа навколо нас. Харків: Книж. клуб, 2007. 64 с.
3. Васюкова Г.Т., Ярошева О.Г. Екологія. К.: Кондор, 2013. 524 с.
4. Виконання Україною міжнародних зобов'язань з охорони довкілля крізь призму Угоди про асоціацію з Європейським Союзом. матер. міжнар. наук.-практич. конф. Київ, 2019. 204 с.
5. Вискушенко А.П., Вискушенко Д.А., Андрійчук Т.В. Вплив осушувальної меліорації на кількісний та видовий склад дрібних ссавців. *Theriologia Ukrainica*. 2022. Vol. 23. С. 3-10.
6. Вискушенко Д. А., Вискушенко А.П., Свеста Т.Л. Основи природознавства. Словник-довідник. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. 31 с.
7. Вискушенко Д. А., Никитюк Ю. А., Зимарєва А. А., Пазич В. М. Міжнародна екологічна діяльність. навч. посібник. Житомир: Поліський нац. університет, 2025. 187 с.
8. Вискушенко Д., Ревуцька В., Богдзієвич І. Взаємозв'язок екологічної культури громади та ефективності природоохоронних заходів у лісових екосистемах. Лісівнича освіта і наука: стан, проблеми та перспективи розвитку [електронне видання] : збірник наукових праць VII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. Академія Прикладних Наук в Ломжі, Республіка Польща; Малин : Малинський Фаховий Коледж, Україна. Видавництво: MANS в Ломжі, 2025. С. 116-118.

9. Гирич О.Т. Екологічна політика у трансформації системи міжнародних відносин : дис. ... канд. пол. наук. Київ, 2017. 249 с.
10. Джигирей В.С. Екологія та охорона навколишнього природного середовища. К.: Знання, 2002. 214 с.
11. Екологічна політика і право ЄС та їх імплементація у правову систему України: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (16 травня 2019 р., м. Київ, Україна). К.: Видавничий центр НУБіП України, 2019. 386 с.
12. Екологічний аудит: Посібник з екологічного менеджменту і екологічного аудиту / В. Я. Шевчук, Ю. М. Саталкін, В. М. Навроцький та ін. К.: Символ-Т, 2015. 221 с.
13. Заверуха Н.М., Серебряков А.В., Скиба Ю.А. Основи екології: Навч. посібник. К.: Каравела, 2006. 368 с.
14. Коцюба І.Ю., Хом'як І.В., Онищук І.П. Методичні рекомендації до практичних занять з освітньої компоненти «Міжнародна природоохоронна діяльність». Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2023. 31 с.
15. Краснова М.В., Краснова Ю.А. Екологічне право України. Спеціальна та Особлива частини: підручник. Київ: НУБіП України, 2023. 278 с.
16. Кузьменко О. Б. Андрєєв В. І. Основи екологічного менеджменту. навчальний посібник. Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2013. 160 с.
17. Ладиченко В.В., Гиренко І.В., Головка Л.О., Вітів В.А. Екологічна політика і право ЄС: Навчальний посібник. К.: Видавничий центр НУБіП України, 2019. 363 с.
18. Люленко С.О. Громадські природоохоронні організації та напрями їх екологічної діяльності. Молодь і ринок. Вид. № 3. 2017. С. 62–66.
19. Микієвич М.М., Андрусевич Н.І., Будякова Т.О. Європейське право навколишнього середовища. навч. пос. Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2004. 258 с.
20. Основні засади впровадження моделі «зеленої» економіки в Україні : навч. посіб. / кол. авт. : Т.П. Галушкіна, Л.А. Мусіна, В.Г. Потапенко та ін. за

наук. ред. Т.П. Галушкіної. К. : Інститут екологічного управління та збалансованого природокористування, 2017. 154 с.

21. Перга Т.Ю. Глобальна екологічна політика та Україна. монографія. Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2014. 288 с.

22. Попадинець Г.О. Роль міжнародних організацій у сфері охорони навколишнього природного середовища. Альманах міжнародного права. 2023. вип. 23. с. 216-224

23. Ревуцька В. Роль природоохоронних заходів у розвитку екологічної культури громади. Лісівнича освіта і наука: стан, проблеми та перспективи розвитку [електронне видання] : збірник наукових праць VII Міжнародної науково-практичної інтернет-конференції. Академія Прикладних Наук в Ломжі, Республіка Польща; Малин : Малинський Фаховий Коледж, Україна. Видавництво: MANS в Ломжі, 2025. С. 123-124.

24. Рябець К. А. Екологічне право України: навчальний посібник. К. : Центр учбової літератури, 2010. 438 с.

25. Сопілко І.М., Череватюк В.Б. Безпека людини в сучасних умовах: загрози та правові шляхи їх вирішення. Наукові праці Національного авіаційного університету. Серія: Юридичний вісник «Повітряне і космічне право». Київ: НАУ, 2017. № 1(42). С. 189-193.

26. Сохацька О.М. Екологічна політика в системі публічного управління: виклики сталого розвитку. Філософія та управління. 2024. №2. с. 31-41

27. Степаненко С.М., Владимірова О.Г. Стратегія сталого розвитку: конспект лекцій. Одеса: Одеський державний екологічний університет, 2019. 175 с.

28. Управління екологічною діяльністю: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / за ред. Н. В. Максименко. Х. : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2012. 336 с.

29. Філик Н.В., Грабовська Г.М. Екологічні виклики в контексті кліматичних змін та участь України в їх подоланні. Юридичний вісник, 2021. т. 4(61). с. 30-39

30. Червінська О. В., Андрійчук Т. В., Власенко Р. П., Вискушенко Д. А. Теоретичні та методичні основи проведення екскурсій під час вивчення географії у закладах загальної середньої освіти. Освіта. Інноватика. Практика, 2023. 11(9). С. 63-70.
31. Закон України. «Про охорону навколишнього природного середовища» від 25.06.1991 р. № 1264-XII (зі змінами)
32. Всеукраїнська асоціація об'єднаних територіальних громад. Платформа «Безпека: Екологія» [веб-сайт] URL: <https://hromady.org/tematichni-ta-sektoralni-platformi/bezpeka-ekologiya> (Дата перегляду: 16.04.2025)
33. Довбиська громада [веб-сайт] URL: <https://dovbyska-gromada.gov.ua/> (Дата перегляду: 16.04.2025)
34. Укренерго. Екологічні ініціативи для майбутнього [веб-сайт] URL: https://ua.energy/pro_kompaniyu/nek-ukrenergo-na-shlyahu-do-stalogo-rozvytku-2/ekologichni-initsiatyvy-dlya-majbutnogo/ (Дата перегляду: 29.04.2025)
35. National Registry of Environmental Professionals. Environmental Conservation: Top 6 Initiatives Around the World. [веб-сайт] URL: <https://www.nrep.org/blog/best-environmental-conservation-initiatives> (Дата перегляду: 05.05.2025)
36. The Times of India. [веб-сайт] URL: <https://timesofindia.indiatimes.com/city/bhubaneswar/green-campaigner-transforms-barren-lands-into-rich-ecosystems/articleshow/121240466.cms> (Дата перегляду: 19.04.2025)
37. The Times of India. [веб-сайт] URL: <https://timesofindia.indiatimes.com/city/noida/need-ideas-greater-noida-seeks-residents-help-on-trash-plastic-use/articleshow/121219571.cms> (Дата перегляду: 19.04.2025)
38. Zero Waste Alliance Ukraine [веб-сайт] URL: <https://zerowaste.org.ua> (Дата перегляду: 23.04.2025)
39. НБУВ [веб-сайт] URL: <http://www.nbuv.gov.ua/> (Дата перегляду: 21.04.2025)

40. Національна мережа інформації з біорізноманіття [веб-сайт] URL :
<https://ukrbio.com/> (Дата перегляду: 19.04.2025)